

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія економіки, соціально-
гуманітарних та фундаментальних дисциплін**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Основи економічної теорії»

обов'язковий компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня освіти
Авіаційний транспорт
(Оператор безпілотних літальних апаратів)

272 Авіаційний транспорт

за темою № 1 - Загальні основи економічної теорії

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.02.2024 №2

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 17.01.2024 №6

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.02.2024 №2

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, протокол від 05.01.2024 № 14

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління,
к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач - методист, Пушкар О.І.

Рецензенти:

1. Директор Кременчуцької філії Класичного приватного університету,
к.е.н., доцент, Мєняйлова Г.Є.
2. Зав. кафедри автомобільного транспорту та транспортних
технологій, к.т.н., доцент Кременчуцької філії Класичного приватного
університету Головіна О.В

План лекції

1. Зародження і розвиток економічної теорії.
2. Предмет, метод і функції економічної теорії.
3. Виробництво та його фактори. Продуктивні сили та виробничі відносини.
4. Власність у системі економічних відносин.
5. Економічні потреби та інтереси.
6. Тенденції розвитку економічних відносин в Україні та світі.
7. Економічна система.

Рекомендована література:

Основна література:

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка – К.: ЦНЛ ., 2018.- 688с.
2. Горлач М.І., Соколов М.О., КримовМ.І., Лисенко С.Ф. та ін.. Економічна теорія: підручник для вищої школи – К.: ЦУЛ ., 2017.-532с.
3. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: Знання, 2014. – 711 с.
4. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія: практикум: Навчальний посібник – К.: Знання, 2013. – 496 с.
5. В.Д. Лагутін, Ю.М. Уманців, Т.А. Щербакова та ін. Економічна теорія : підручник – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 608 с.
6. Моцелюк Н.В. Політична економія. Економічний розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: Навчальний посібник – К.:ЦУЛ, 2014.-168с.
7. Осецький В.Л. Політекономія: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2013. – 380 с.
8. Семененко В.М., Коваленко Д.І. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: ЦНЛ ., 2017.- 428с.
9. Сірко А.В.Економічна теорія: Політекономія: Підручник – К.:ЦУЛ, 2017.- 448с.
10. Старостенко Г.Г., Мірко Н.В. Політична економія: Навчальний посібник – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 464 с.
11. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник-К.: Алерта, 2015. – 487с.
12. Якобчук В.П. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2015 – 408с.

Допоміжна література:

13. Базиліук А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Економічна теорія. Практикум: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ ., 2012.-312с.

14. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник. – К.:ЦУЛ, 2013. – 410 с.
15. Кузнєцова Л.В. Політична економія: Навчально – методичний посібник – К.: НУХТ, 2011. – 181 с.
16. Лопух К.В. Сучасний монетаризм: Монографія – К.: ЦУЛ, 2015.-272с.
17. Луценко Г.П. Курс економічної теорії: практика і теорія: Електронний посібник – Кременчук: КЛК НАУ, 2011. – 207 с.
18. Мельникова В.І. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 248 с.
19. Носова О.В. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.
20. Панчишин С.М. Аналітична економія: Макроекономіка і мікроекономіка: Підручник: у 2-х кн. / За ред. С.М.. — К.: Знання, 2013. 615 с.
21. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2011. – 432с.
22. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012. – 280 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

23. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.
24. Нормативні акти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua.

Текст лекції:

1. Зародження і розвиток економічної теорії.

Економічна наука – сфера розумової діяльності людини, функцією якої є пізнання та систематизація об'єктивних знань про закони і принципи розвитку реальної економічної діяльності.

Перші спроби вивчення окремих сторін економ. процесів відомі з праць стародавніх грецьких та римських мислителів (Ксенофонта, Аристотеля, Платона, Катона, Варрона, Сенеки, Колумелли), а також мислителів Стародавнього Єгипту, Китаю та Індії. Вони досліджували проблеми ведення домашнього господарства, землеробства, торгівлі, багатства, податків, грошей тощо.

Як наука, тобто систематизовані знання про сутність, мету і завдання економічної системи, економічна теорія виникла в XVI - XVII ст.

Основні етапи розвитку економічної науки:

1. Меркантилізм (XIII - XVII ст.) (італ. слово - "мерканте" -торговець, купець) — це перша школа буржуазної політекономії:
 - гроші - основна форма багатства суспільства. Джерелом багатства виступає торгівля (передусім зовнішня).

- накопичення багатства може бути досягнутим за допомогою державної влади.

Яскравим представником меркантилізму у Франції був Антуан Монкрент'єн (1575 - 1621), який обезсмертив своє ім'я тим, що ввів термін "політична економія". З виходом у світ його книги "Трактат по політичній економії" (1615). Політекономія перекладається як закони господарювання у межах держави.

2. Пізні меркантилісти (XVI - XVII ст.) висунули теорію нееквівалентного обміну. Англійські меркантилісти висунули наступні ідеї:

- заборонити вивіз сировини (особливо вовни), а заохочувати вивіз готових виробів у тому числі шляхом державних субсидій;
- обмежити високим в'їзним митом доступ іноземних промислових товарів до Англії і сприяти зростанню вітчизняних мануфактур (політика протекціонізму);

3. Фізіократи (XVII – XVIII ст.) на відміну від меркантилістів, фізіократи вперше перенесли дослідження зі сфери обігу безпосередньо в сферу виробництва та висунули теорію еквівалентного обміну.

Представниками були Ф. Кене, А.Тюрго, М.Мірабо, Д.Норе.

- перенесли питання про походження суспільного багатства із сфери обігу в сферу виробництва (хоча і обмежували виробництво сільського господарства);
- висунули теорію еквівалентного обміну;
- знизили значення грошей до посередників в обміні;
- виділили два підрозділи суспільного виробництва:
 - а) виробництво машин (виробництво засобів виробництва);
 - б) виробництво предметів споживання;

- здійснили поділ витрат на тривалі (первинні аванси: коні, плуги, будівлі) і витрати короткого використання (щорічні аванси: насіння, сировина);

- дали поділ суспільства на три класи: виробничий (хлібороби), клас власників (поміщики, двір, церква), безплідний (робітники, торговці, ремісники);

- намагалися дати теорію стадій (виробництво, розподіл, обіг). Видатним французьким фізіократом був Кене:

- ввів термін "відтворення";
- зробив спробу макро- і мікроекономіки аналізу;
 - ввів економіко-математичні методи (економічні таблиці, економічні формули).

Видатним англ. фізіократом був Петті, який у 1662 р. видав економічний "твір" - "Трактат про податки і збори", де він:

- визначив вартість товару, порівняльною кількістю праці, яка міститься в ньому;
- дав означення ренті, прибутку відсотку;
- винайшов політичну арифметику (статистику).

4. Класична політична економія (XVIII – XIX ст.). Виникла з розвитком капіталізму. Її Засновники: У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо зосереджують увагу на аналізі економ. явищ і закономірностей розвитку всіх сфер суспільного виробництва, прагнуть розкрити економ. природу багатства, капіталу, доходів, кредиту, обігу, механізму конкуренції. Саме вони започатковують трудову теорію вартості, а ринок розглядали як саморегулюючу систему.

Адам Сміт (1723-1790) увійшов в історію економічної думки, як основоположник класичної політекономії. У книзі "Дослідження про природу і причини багатства народів він:

- основна ідея Сміта - ідея лібералізму ("мін" втручання держави в економіку);
- ввів поняття "невидимої руки" (економічні закони);
 - джерелом будь-якого багатства він вважає працю.
- "Усякий продуктивний труд створює вартість";
- головним мотивом господарської діяльності людини є інтерес.

Давід Рікардо (1772 - 1823) (продовжив розробку теорії Сміта): єдиним джерелом вартості є тільки праця робітника, який лежить в основі доходів різних класів;

- прибуток є результатом неоплаченої праці робітника;
- розкрив механізм диференційованої ренти.

5. (Пролетарська політекономія XIX – XX ст.) Спираючись на досягнення класичної буржуазної політекономії Карл Маркс і Енгельс створили пролетарську політекономію, теоретичну концепцію, яка одержала узагальнюючу назву "марксизм". Марксизм - це теорія наукового соціалізму (комунізму) - найважливіший стан хореґічний економіці, який являє собою дослідження законів розвитку капіталістичного суспільства і концепцію соціалізму (комунізму).

Остання характеризується формуванням соціалістичних принципів:

- 1) громадська власність на засоби виробництва;
- 2) відсутність експлуатації найманої праці (експлуатація - привласнення чужої праці);
- 3) рівна платня за рівну працю;
- 4) всебічна і повна зайнятість;
- 5) ведення домашнього господарства по єдиному плану.

Послідовник марксизму Ленін розвив усі складові частини марксизму - філософію, політекономію, науковий комунізм.

Сучасні економічні теорії Заходу:

- теорія граничної корисності: останній екземпляр блага, яке споживається, має найменшу корисність для споживача;
- інституціоналізм - виник у США в 20 - 30-х рр. Представники цієї теорії вважали, що рушійною силою суспільного розвитку є інститути (сім'я, держава, профспілки);

- неоінституціоналізм - його представники ставлять економічні процеси в залежність від розвитку індустрії;
- Кейнсіанство (англ. економіст Кейнс в роботі "Загальна теорія зайнятості, процента та грошей" поклав початок теорії регулювання ринкової економіки, у зв'язку з неспроможністю механізму вільної конкуренції повністю впоратись з цією проблемою.

2. Предмет, метод і функції економічної теорії.

На початку другої половини XIX ст. політекономія знаходилась у глибокій кризі: вона поділилася на дві гілки - політекономія (марксизм)- вивчає економічні відносини, закони і раціональне використання, обмін ресурсів і "economics" (або мартиналізм).

Марксизм - виступав як революційне вчення, яке проголосило кінець капіталізму; Маржиналізм - займав принципово іншу позицію, яку можна охарактеризувати як охорону по відношенню до капіталістичного суспільства

Предмет Маркс. політекономії - відношення, які складаються в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання життєвих благ (4 стадії руху суспільного продукту).

Предмет маржиналізму - ефективна організація економічних відносин, раціональне розширення ресурсів.

Методи, які використовує економічна теорія:

- 1) діалектичний метод пізнання, який вимагає вивчення економічних явищ в їх розвитку і взаємозв'язку;
- 2) метод наукової абстракції, який вимагає відхилення від другорядного, випадкового, тимчасового і виділення основних, типових, постійних рис економічного об'єкту;
- 3) аналіз і синтез;
- 4) методи індукції (рух думки від приватних до загальних висновків, дедукції (зворотній метод);
- 5) економіко - математичні методи - мережне планування і управління;
- 6) економічні експерименти.

Функції економічної теорії:

- пізнавальна - економічна теорія вивчає і пояснює економічні процеси;
 - практична - економічна теорія викриває закони, які управляють економічними процесами і підказує шляхи їх використання;
 - ідеологічна - формує світогляд людини, політичну й економічну свідомість;
 - методологічна - виступає в ролі теоретичного фундаменту цілого комплексу економічних наук

3. Виробництво та його фактори. Продуктивні сили та виробничі відносини.

Основою життя людини є виробництво.

- 1) виробництво - процес поєднання факторів виробництва;
- 2) виробництво - доцільна діяльність людей, яка спрямована на задоволення потреб;
- 3) виробництво - це людська діяльність, спрямована на створення матеріальних благ та послуг.

Фактори виробництва - виробничі ресурси.

Марксова класифікація факторів виробництва:

- засоби праці/ (будівлі, споруди, верстати) - це те за допомогою чого обробляють предмети праці;
- предмет праці (сировина, матеріали, паливо) - це те, з чого людина виробляє необхідні матеріальні блага, на що спрямовані на життєдіяльність людини;
- робоча сила - це здатність людини до праці.

Сучасна класифікація засобів виробництва включає 4 фактори: праця, капітал, земля, підприємство.

Праця - це діяльність людини, яка спрямована на досягнення корисного результату.

Капітал - весь накопичений запас засобів виробництва. Розрізняють грошовий і фізичний капітал.

Земля - це не тільки земля як така, а й усі природні ресурси.

Підприємництво – ініціативна, творча, ризикова економ. поведінка господарюючого суб'єкта з метою одержання прибутку (ініціативне господарювання).

Продуктивні сили суспільства - це єдність і взаємодія речового та особистого факторів виробництва.

Виробничі відносини - відносини, які склад, між людьми в процесі суспільного виробництва.

Система виробничих відносин

Види виробничих відносин	
Організаційно-економічні:	Соціально-економічні:
- поділу праці;	- виробництва;
- спеціалізації;	- розподілу;
- кооперування;	- обміну;
- комбінування;	- споживання.
- організації і управління.	
Відносини власності	

4. Власність у системі економічних відносин.

Власність на засоби виробництва – це економ. відносини з приводу привласнення засобів виробництва і створених за їх допомогою матеріальних благ

Внутрішньою структурою власності утворюють відносини:

- володіння (це документальна фіксація права власності);
 - розпорядження (управління об'єктами власності, тобто права прийняття рішень щодо того "Хто? Як? На яких умовах?" буде використовувати об'єкт власності);
- використання (застосування об'єкту власності - оренда).

Історично першим типом власності з якого почався розвиток людського суспільства була усупільнена (колективна) власність, спочатку у формі племінної, а потім общинної власності. Лише в такий спосіб людство могло вижити. Поява можливості індивідуального виживання на основі подальшого розвитку продуктивних сил породжує приватну власність.

Класична форма приватної власності - це особиста індивідуальна приватна власність.

Зростання масштабів виробництва, його ускладнення, що було викликано зростанням населення, збільшення його потреб робило класичну вартість застарілою.

Індивідуальна приватна власність характеризується відчуженням безпосереднього працівника від власності та управління.

В цей час (початок XIX століття в Англії з'явився паровий двигун, що дозволило створити верстати, створити великі підприємства, які вже не могли належати людині або сім'ї, бо були потрібні великі капітали) з'явилася акціонерна власність (масове створення акціонерних товариств промисловості)

В кінці XIX століття в США виникла ідея нової форми колективної приватної власності - приватна власність працівників.

Ця ідея на початку XX століття була реалізована в США: частина прибутку підприємства роздавалася працівникам у вигляді акцій свого підприємства, тобто люди стали " співвласниками".

Профспілки одразу виступили проти цієї власності, вважаючи, що вона посилює експлуатацію трудящих. В свою чергу бізнесмени (акціонери) вважали, що профспілки бояться свого розпуску. Потім профспілки визнали цю власність.

5. Економічні потреби та інтереси.

Основним законом виробничої сфери є закон обмеженості ресурсів.

А основним законом сфери споживання - неухильне зростання потреб суспільства. Звідси основне протиріччя економіки - протиріччя між необмеженими потребами людей і обмеженими ресурсами.

Економічні потреби - внутрішній мотив людини, що спонукає її до економічної діяльності.

Класифікація економічних потреб:

1. Потреби людини-працівника:

- вдосконалення умов праці;
- потреба у вільній і творчій праці;
- у власному вдосконаленні;

- підвищення зарплати

2. Потреби людини-власника:

- нагромадження капіталу за рахунок одержання максимального прибутку.

Первісне нагромадження капіталу в розвинутих країнах Заходу в XVI-XVII ст. Основні джерела: пограбування колоній; війни між розвинутими країнами; співвітчизники. Сьогодні в Україні відбувається повторне нагромадження первісного капіталу за рахунок третього джерела.

- управління власністю

Економічний інтерес - це усвідомлені людиною економічні потреби.

Економічний інтерес знаходить свій вияв в поставлених цілях, конкретних планах людей, в практичних кроках щодо їх досягнення. Економічні інтереси є формою вияву відносин власності. В законі України "Про власність" названі наступні основні типи власності: суспільна, колективна, приватна. Звідси витікають три типи економ. Інтересів (індивідуальні, суспільні, колективні). Людина водночас виступає, як індивідуум, як член певного колективу, і як представник певного класу і суспільства, тобто є носієм індивідуальних, колективних, суспільних відносин.

6. Тенденції розвитку економічних відносин в Україні та світі.

1) Дезінтеграція (роз'єднання) прав власності - створення акціонерних товариств, це і є перша тенденція прав власності.

2) Підвищення ролі державної власності (в Україна навпаки) - для того, щоб краще йшло централізоване планування. Державний сектор в розвинених країнах збільшився тому, що підвищується значення суспільних благ (сьогодні державний сектор промисловості Швейцарії складає 65%, в Австрії - приблизно 35%, Франції - до 30%, в США - 10%).

Суспільні блага мають властивості:

а) споживається усім суспільством (країною) або його частиною (містом);

б) невиключеність із споживання (наприклад: освітлення вулиць, охорона правопорядку, оборона).

7. Економічна система.

Будь - яка національна економіка є складною економічною системою. Економіка суспільства - це сукупність видів економічної діяльності.

Економічна система — це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства, яка має загальну мету.

Економічна система складається з 3-х основних ланок:

1. Продуктивні сили – це сукупність засобів виробництва, працівників, науки, технології, інформації, методів організації та управління виробництвом, що забезпечують створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб людей.

2. Економічні відносини – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та нематеріальних благ.

3. Господарський механізм – є струнним елементом економ. системи, що складається із сукупності форм і методів регулювання економ. процесів та суспільних господарюючих суб'єктів на основі використання економ. законів ринку, державних економічних важелів, правових норм та інституційних утворень.

Типи економічної системи:

1) традиційна, економічна система - властива раннім етапам розвитку суспільства. Основні ознаки:

- приватна власність на засоби виробництва
- натуральне виробництво
- ручна праця, відсталі технології
- дрібнотоварне виробництво
- активна роль держави

2) центрально-керована економічна система має наступні риси (Рад. Союз.)

- всебічне одержавлення (одна державна власність, сильна ієрархія, ринок неповноцінний, бо ринок це обмін, а обмін відбувається по указці зверху)
- обмеження самостійності господарських суб'єктів
- машинна та ручна праця (низька автоматизація)

3) ринкова, яка поділяється на:

- ринкова економіка вільної конкуренції - чистий капіталізм (до кінця 19 століття)

Основні ознаки:

- а) приватна власність на засоби виробництва (індивід.)
- б) вільна конкуренція, ринок, як тип координації механізму
- в) ринкове, вільне ціноутворення
- г) економічна свобода
- сучасна ринкова економіка - сучасний капіталізм

Основні ознаки:

- а) державна, колективна приватна власність
- б) посилення ієрархії в економіці
- в) маркетингова система управління виробництва (маркетингово-ринкова діяльність)